

Paul (Jan in de film) in gesprek met zijn spiegelbeeld: "Je mag er zijn."

Ik wil trots zijn op mijzelf

Lisanne Pronk

Inleiding

In mijn werk als vaktherapeut drama is elke cliënt speciaal. Maar soms ontstaat er in de samenwerking een proces dat zichtbaar mag zijn voor meer mensen dan de cliënt en de therapeut. In dit geval ontwikkelde de cliënt een script, aansluitend een film en als afsluiting dit artikel waarin we samen terugblikken op een bijzondere samenwerking.

Lisanne, vaktherapeut drama

Als vaktherapeut ben ik verbonden aan SDW (Stichting Dag- en Woonvoorzieningen) in Roosendaal en omgeving. SDW biedt zorg aan cliënten belast met een verstandelijke beperking. Vanuit diverse disciplines worden cliënten verwezen voor uiteenlopende behandelingen. Traumaverwerking is een van de problemen die ik in mijn werk bij SDW behandel. Daartoe maak ik gebruik van

improvisatie, dramatiseren, het maken van een script en het verfilmen daarvan. In dit artikel blik ik samen met Paul, een cliënt, terug op een speciale samenwerking.

Paul is een man van 50 jaar als hij wordt verwezen naar mijn praktijk voor individuele dramatherapie. Hij is belast met een lichte verstandelijke beperking, werkzaam binnen de sociale werkvoorziening, en op dat moment gehuwd samenwonend. Hij geeft aan de therapie te willen gebruiken om te praten over zijn verleden. Hij wil niet te snel gaan. Ik kom er spoedig achter waarom: Paul heeft een traumatisch verleden, met seksueel misbruik door ouders en huisvriend. Beide ouders zijn verstandelijk beperkt en alcoholafhankelijk. Hoewel Paul eigenlijk helemaal geen therapie wilde, komt via een col-

lega naar voren dat hij graag een one-manshow zou willen geven rondom zijn verleden. In eerste instantie vanuit boosheid naar zijn ouders als wraak, in tweede instantie met als doel: 'Ik wil trots zijn op mijzelf'.

In het werken met Paul blijkt er veel onrust en spanning in zijn lichaam. De herinneringen zijn zo pijnlijk dat we de nare beelden symbolisch in een doosje doen. Dat is nodig vanwege de geringe mate van veiligheid in de therapeutische relatie. Voordat we met de herinneringen kunnen werken, starten we met het vergroten van de basisveiligheid en het leren kennen van elkaar. Hierbij is er continu aandacht voor het reguleren van spanning. Paul mag ervaringen opdoen middels dramatisch spel. Samen besluiten we de ervaringen te verzamelen, zodat we kunnen komen tot het

schrijven van een script. Gaandeweg ontstaat het idee van een film.

Paul startte de therapie met de wens een onemanshow te maken. We bespraken dit idee en al snel bleek het te berusten op gevoelens van wrok. Het maken van de onemanshow zou kwetsend kunnen zijn voor Paul zelf en zijn omgeving. Paul zag in dat een onemanshow hem mogelijk niet zou opleveren wat hij graag wilde bereiken: trots zijn op zichzelf. We zochten naar een versie van verwerking waarbij hij zijn levensverhaal kon vertellen en trots kon zijn op zichzelf. Het verfilmen had als doel, dat Paul zijn omgeving mee kon nemen in het delen van zijn levensverhaal. Het herhalend terugkijken van de beelden bleek een meerwaarde voor het verwerkingsproces. Paul kon de beelden met distantie bekijken en steun krijgen vanuit zijn omgeving. Tevens kon Paul met de film woorden geven aan iets wat hij jarenlang heel moeilijk had gevonden. De filmbeelden vervingen de nare herinneringen uit het verleden. Doordat in de film ook de behoeften van Paul duidelijk werden, kreeg hij ook ruimte voor het zien van nieuwe mogelijkheden voor de toekomst.

Paul heeft zijn film getoond aan de betrokken hulpverleners van zijn woonlocatie en andere geïnteresseerden. Uiteindelijk bleek hij zo trots op het eindresultaat dat hij zijn verhaal breder wilde delen. Niet alleen om zichzelf te helpen, maar ook om professionals mee te nemen in zijn verhaal. Hij hoopt dat er op deze manier voor professionals meer tools beschikbaar komen om aan de slag te gaan met traumatische ervaringen bij een cliënt met een verstandelijke beperking.

Paul vertelt

Ik heb eerst gesprekken gehad met iemand anders. Ik vertelde haar dat ik graag een onemanshow zou willen maken over wat ik heb meegemaakt in mijn leven. Zij vroeg mij of dramatherapie iets voor mij zou zijn. Ik wist niet wat dit precies inhield, dus informeerde

ik hiernaar. De uitleg sprak me aan. Ik kreeg te horen dat het een combinatie zou zijn van toneel en gesprekken. Ik werd enthousiast en daarna heb ik kennisgemaakt met de therapeute.

Voor ik startte met de therapie, wisten maar weinig mensen wat ik heb meegemaakt. Ik voelde mijzelf regelmatig boos en uitte dit naar bijvoorbeeld de begeleiding van de woonlocatie waar ik woon. Daarnaast had ik een grote behoefte om mezelf vrouw te voelen. Niet de hele dag, maar op vrije momenten. Ik ervaar dan een zachtheid en ontspanning bij mezelf, die ik niet ervaar als ik man ben. In vrouwenkleding, voel ik mezelf de vrouw, waar ik in het verleden troost bij heb gevonden. Ik had de indruk dat ik hierom werd veroordeeld door mijn omgeving.

Lisanne

Vanuit het gegeven dat Paul een onemanshow wilde maken, ontstond het idee om eerst zijn levensverhaal te dramatiseren en aan de hand daarvan een film te maken. Vanuit oefeningen gericht op het reguleren van spanning, startten we met de thema's waarbij de spanning oploopt. Paul kreeg de regie als regisseur, auteur en acteur. Samen keken we naar wat er gebeurde in het spel en welke betekenis dit had voor Paul. Via het dramatiseren, het maken van rollen en improviseren zochten we naar wat hem raakte. We hebben onge-

veer een half jaar gewerkt totdat we konden starten met het opnemen van het filmmateriaal. Doordat Paul steeds kon oefenen en herhalen, waren de meeste filmopnames meteen goed. Het was voor Paul een ontlasting om op het moment dat hij de emotie ervoer, deze van zich af te spelen en te parkeren. De emoties en spanningen gingen niet meer symbolisch in een doosje maar mee met het filmmateriaal op de SD-kaart. Na ruim een jaar was de film klaar.

Pauls verhaal, het script in een notendop

De film die Paul uiteindelijk maakte gaat over Jan en Moniek, die elkaar op het terras per toeval tegenkomen. Ze raken aan de praat en al snel wonen Jan en Moniek samen. Dan komt er een dilemma. Moniek ontdekt een onbekende lippenstift in het nachtkastje van Jan. Jan biecht op dat hij zich graag als vrouw kleedt. Moniek had dit niet verwacht en de mededeling van Jan overvalt haar enorm. Dit zorgt voor spanning in de relatie. Na herhalende ruzies tussen Jan en Moniek, kiest Moniek uiteindelijk voor Jan. Op een dag vertelt Moniek Jan dat ze in het geheim zwanger is geworden door IVF. Moniek twijfelt opnieuw over de impact van Jans wens om zich vrouw te voelen. Jan op zijn beurt begrijpt niet, waarom Moniek hem niet bij de IVF-behandeling heeft betrokken. Wanneer de spanning hoog oploopt, loopt Moniek weg bij Jan. Als ze weer terugkeert heeft ze spijt en geeft ze Jan de boodschap dat ze hem accepteert zoals hij is.

Paul heeft in zijn dagelijks leven een alter ego. Deze is ontstaan in de adolescentiefase. De vrouw die Paul op dat moment is, doet hem denken aan een vrouw die hij in het verleden heeft ontmoet. Bij deze vrouw voelde Paul zich veilig. Bij haar kon hij schuilen voor zijn ouders. Als vrouw voelt Paul zich zacht. Naast dat we Pauls alter ego hebben

De herinneringen zijn zo pijnlijk dat we de nare beelden symbolisch in een doosje doen

gebruikt in het script, zijn meerder thema's omgevormd in het verhaal. De film is gemaakt vanuit de emotie en de spanning die Paul werkelijk ervaart. Het levensverhaal van Paul is omgevormd, de emotie niet.

De scènes in het script zijn ontstaan vanuit improvisatie. Er is een draaiboek voor de scenes, geen toneeltekst. Doordat we werkten met de emotie die Paul liet zien hebben we het script niet

Moniek ziet Jan voor het eerst in vrouwenkleding: "Ik heb hier helemaal niet om gevraagd."

chronologisch opgenomen. Paul kon zo met de emotie in het hier en nu aan het werk. Hij mocht de emotie ervaren, tonen en loslaten. Geen enkele scène hebben we overgedaan. We waren er beiden van overtuigd, dat we deze niet meer terug konden halen, hoewel we soms wensten dat de kwaliteit van het beeld of het geluid beter zou zijn geweest. Het ging om het spelmoment waar hij door de therapie sessies heen zo lang naartoe had geleefd. Met een simpele camera en een statief, is het gelukt de film te maken. De film is opgenomen in het therapiecentrum. De meest vertrouwde plek voor Paul om zichzelf te laten zien.

Na anderhalf jaar

Tijdens het monteren was het voor mij als therapeut zichtbaar en voelbaar waar een bepaalde spanningsopbouw niet klopte. Soms miste ik een emotie of vroeg ik mezelf af wat maakte dat het ging zoals het ging in de relatie met Jan en Moniek. Steeds nam ik dit mee terug naar de therapie om het te bespreken met Paul. Paul was hierdoor steeds gemotiveerd nog net iets meer te geven. Hij was blij met mijn aanwezigingen en zag bij het terugzien van de scène dat het een meerwaarde had voor de film om de scène op die manier te spelen. Uiteindelijk heeft dit ervoor gezorgd dat de film zo succesvol was.

Het klopte. Ondanks de lichte verstandelijke beperking van Paul heeft hij het hele filmproject goed kunnen overzien. We hebben op zijn tempo gewerkt, met haalbare kleine stapjes. Het maken van de film inclusief de montage nam een lange periode in beslag, maar dit was het zeker waard. Na ruim een jaar hebben we een datum gezocht om de film te tonen aan publiek. In de periode daarna hebben Paul en ik geëvalueerd en de film steeds opnieuw bekeken. Paul heeft, door het zien van de beelden, zelfonderzoek kunnen doen. Door te kijken naar zichzelf en de emoties en spanningen die zichtbaar waren gewor-

den op de SD-kaart, kon hij afstand nemen en ervaren dat de emoties minder pijn deden dan voorheen.

Hoe Paul het ervaren heeft

Naarmate er vertrouwen ontstond in de relatie tussen mij en de therapeute, kon ik op een rustige manier beginnen aan de problemen die ik had. Ik leerde om iemand te vertrouwen: Lianne. Zij bleef rustig en had geduld. Doordat ze heel geduldig was, wist ik al snel dat ik haar kon vertrouwen. Na de derde of de vierde sessie, wist ik al dat ik mezelf

open wilde stellen voor de therapie en lastige onderwerpen aan bod wilde laten komen.

Ik herinner me een scène waarbij ik in mijn rol probeerde een vrouw te versieren op het terras. Lianne speelde de vrouw. Wat ik ook deed, de vrouw bleef mij negeren. Ik voelde dat ik wilde schreeuwen: "Hallo waarom hoor je me niet?" Ik beseftte dat dit niet gepast is bij een vrouw op een terras die ik niet ken. Toen Lianne voorstelde hetzelfde te proberen maar nu de rol van mijn moeder op haar naam, kwam er een enorme lading spanning en boosheid los. Na deze scène was ik erg moe en wilde ik graag naar huis. Hiervan is mij bijgebleven dat ik niet altijd om hoeft te gaan met de spanning. Er is een grens, ik mag ook stoppen.

Lianne kan spelen met een blik als 'vuur'. Als Moniek bijvoorbeeld boos is op Jan, dan doet Lianne mij denken aan mijn moeder. Door het spelen in de rol van Jan, kon ik hier afstand van nemen en de spanning herkaderen. In mijn rol als Jan ben ik steeds op zoek naar de balans in mijn relatie. Jan wil Moniek niet kwijt, maar heeft het vrouwzijn ook nodig om bepaalde gevoelens te krijgen en gelukkig te zijn. Jan gaat op kruistocht om Moniek te overtuigen. Jan is op zoek naar het geluk, en dat ben ik als Paul eigenlijk

Het herhalend terugkijken van de beelden bleek een meerwaarde voor het verwerkingsproces

ook. Door de zoektocht van Jan is mijn eigen zoektocht ook verder naar buiten gekomen. Spannende momenten in de film vond ik het afwachten; wat vindt Moniek van Jan, hoe is de chemie tussen Jan en Moniek? Dat zij bij elkaar kwamen voelde als een opluchting.

Tijdens het vertonen van de film merkte ik dat ik de kijker wilde beschermen voor wat ze te zien zouden krijgen. Ik heb zelf veel spanning ervaren en ik wil er voor de ander zijn als deze erover wil praten. Ik wil

mezelf respecteren en ik hoop dat de ander mij ook respecteert. Nu weet ik bij wie ik mijzelf kan zijn en bij wie

“Voor ik startte met de therapie, wisten maar weinig mensen wat ik heb meegemaakt”

niet. De hulpverleners die de film hebben gezien waren onder de indruk. Het was zelfs een poosje stil na de film. Ik vind het ongelooflijk hoe ik mensen kan raken met mijn verhaal. De woorden die daarna werden gesproken hebben mij geraakt. Nu ben ik trots. Het was zo fijn om te voelen dat ik de regie had over de film. Ik heb mijn aanname dat ik niet gewenst ben, kunnen omzetten in: ik mag er zijn. Ik kan nu zelf keuzes maken over mijn gevoelens. Welke gevoelens toon ik? Ik vond het fijn om mezelf als vrouw te zien in de film. De scènes waarbij ik als man of als vrouw in de spiegel kijk en praat tegen mijn spiegelbeeld, waren krachtig. Deze ervaring zal ik nooit vergeten.

Inmiddels is de film al enige tijd af. Ik bekijk hem graag met mensen die hem nog niet hebben gezien. Dit roept prettige gevoelens op. Vooral ook omdat ik me de bloopers erg goed kan herinneren. De humor heeft voor luchtigheid gezorgd.

In het dagelijks leven ervaar ik nu dat de heftigheid van mijn emoties minder sterk is. Er is meer begrip in de relatie met de ander. Ik hoef niet meer boos te worden voordat er een gesprek kan plaatsvinden. Ik denk dat ik het nu aankan om een nieuwe intieme relatie aan te gaan met een vrouw. Ik kan nu zeggen: “Ik hou van het leven en het leven houdt van mij.”

Zelfs na de het tonen van de film heb ik nog een verandering kunnen ervaren. Lianne en ik hebben het filmmateriaal uitvoerig bestudeerd. Op een moment ontdekte ik dat ik vaak degene ben die gecorrigeerd wordt. Eigenlijk wil ik dit niet. We hebben samen een scène opnieuw gespeeld om te ervaren hoe ik ook zou kunnen reageren. Dit was

voor mij een openbaring. In plaats van mezelf te verdedigen voor de lippenstift vroeg ik: “Wat deed jij eigenlijk in mijn

nachtkastje?” Posities tussen mensen blijf je houden in het leven, ik hoop dat ik kan streven naar evenwicht.

Voor het maken van de film heb ik een gedichtje geschreven. Toen schreef ik het alleen maar op, maar nu geloof ik erin:

*Nostalgie
Vrijheid, avontuur
Gevangen in leven.
Maar hier ben ik!
Dit is mijn leven*

Terugblik van Lianne

De film is uit het niets ontstaan. Door middel van dramatiseren, lievelingsrol en improvisatie vonden we wat Paul raakt. Tijdens het dramatiseren kwamen thema's naar voren als: genegenheid, vriendschap, warmte, verbinding, relatie en houden van. Als overkoepelend thema: verleden. Paul merkte een druk op zijn borst bij dit laatste thema. Vervolgens zijn we een script gaan schrijven. De kracht van het maken van

de film zat hem in de herhaling. Het herhalen van scènes, het gebruiken van de aanwezige spanning, en het inzetten van de emotie die op dat moment bij Paul speelde. De film zorgde voor tussenruimte, waardoor Paul in staat was om zijn levensverhaal te vertellen. Distantie zorgde ervoor dat hij uitdrukking kon geven aan zijn emoties. Het herhalen van de scènes en het terugkijken daarvan zorgde ervoor dat hij spanning kon loslaten.

De film kreeg als titel: ‘Het onnozele brein’. Dit was een zin, die we gebruikt hebben in een oefening en later in de film. Het onnozele brein staat voor het ‘onnozele’ van het brein om trauma's op te slaan en hoe deze zijn leven beïnvloedden. Paul zou wensen dat zijn brein situaties kon vergeten en hij zich kon richten op het hier en nu, in plaats van er steeds maar aan herinnerd te worden. In de film zijn woorden en teksten gebruikt, afkomstig uit de reflecties en emoties zoals Paul ze in zijn levenslijn heeft weergegeven. De woorden werden ondersteund door muziek en kwamen na de scènes waarbij Paul spanningsopbouw liet zien. Voor Paul zelf was het bijzonder dat ook op deze manier zijn eigen levensverhaal terugkeerde in de film, zonder dat hij de woorden zag bij zijn eigen nare herinneringen.

Jan en Moniek dromen samen van een gezin.

Pijn
Boos!!!
Laat me met rust!
Ze kijkt me aan alsof ik een vreemde ben...
Help
Waarom ik?
Ziet iemand mij?
(Een van Pauls teksten die door het beeld rolt tijdens de film)

Met name de scènes waarbij Paul de rol van vrouw speelt maakten indruk op Paul en later op het publiek. Paul heeft in zijn leven de gedaante van een vrouwenrol nodig om zichzelf te ervaren. Door het spelen van een vrouw, voelt hij zich niet de jongen die misbruikt is door zijn ouders. Met het tonen van de film, heeft hij zijn omgeving om respect gevraagd. Onder andere voor het mogen zijn van een vrouw, als hij hier behoefte aan heeft.

Tijdens het werken met Paul is er een fijne werkrelatie ontstaan. Paul heeft zich nooit gewenst gevoeld in het leven. Door het ontstaan van de werkrelatie en de effecten van de therapie voelt Paul meer bestaansrecht en is trots op zichzelf.

Paul heeft ervaren dat hij nu een keuze heeft met betrekking tot zijn emoties. Laat ik ze zien of niet? Voorheen had Paul sterk de neiging emoties naar binnen te keren, waardoor ook hij (even-

als zijn ouders) afhankelijk was van het gebruik van alcohol. Ook heeft hij ervaren dat er een grens is. Door het tegen spel, of de feedback vanuit mij, heeft hij ervaren dat hij stop mag zeggen. Hij heeft de spanning rondom het trauma los kunnen laten en daarnaast heeft hij geleerd hoe hij zijn grenzen kan aangeven, zijn emoties wel of niet kan uiten en een gezonde relatie op kan bouwen met de ander.

Daarbij is er een mooi systemisch aspect aan het tonen van de film. Begeleiders van zijn woonvorm hebben met veel bewondering gereageerd op de film. Er kwam begrip voor zijn gedrag. Door de positieve feedback ontstond er een dialoog tussen Paul en zijn begeleiders en lukt het Paul nu om in gesprek te gaan over zijn behoeften. Paul is gegroeid in zijn reflectievermogen en kan zien en aangeven wat er gebeurt tussen hem en

de ander. Doordat de film ook aan collega's is getoond, werd het effect van de therapie vergroot. Wat er binnen de therapeutische relatie gebeurde, mocht zich nu ook verplaatsen naar andere relaties van Paul. Paul kon zien hoe de film anderen mocht raken.

Paul: en toen wilde ik er ook nog over schrijven

Ik wil graag mijn verhaal vertellen, omdat ik het belangrijk vind dat collega's van Lianne kunnen lezen hoe de therapie mij heeft geholpen. Daarnaast ben ik heel trots op wat ik heb bereikt. Toen ik de film terugzag, dacht ik 'kijk mij daar eens even *shinen*, hoppa daar sta ik... prachtig!' Ik mocht in de hoofdrol staan. Bepaalde fasen van de therapie heb ik als spannend ervaren, ik nam de spanning dan ook mee naar huis. Die spanning heeft mij niet belemmerd om met de therapie door te gaan. De fijne momenten en het contact met de therapeut, maakten dat ik het volhield. Daar ben ik trots op.

Lianne: terugblik op het proces

Het therapieproces en de werkrelatie met Paul is bijzonder te noemen. Paul kwam vaak binnen met iets wat die

De scènes in het script zijn ontstaan vanuit improvisatie

week was gebeurd. Hij begon dan tijdens zijn verhaal steeds harder te trillen met zijn benen. Wanneer het trillen hem bijna teveel werd, stonden we op en kwamen we in actie. Het spel wat daaruit volgde, zorgde voor ontlasting en een bulderende lach. Er is zelfs een

De schok van de aanstaande bevalling, nu is het zover.

tweede film gemaakt met alle bloopers en ontladingsmomenten. Deze film heeft alleen Paul in zijn bezit en is aan niemand getoond. Tijdens het kijken van deze film, kon Paul alle ontladingsmomenten nog eens terugzien en ervaren. Paul voelde tijdens het hele proces dat hij belangrijk is, dat hij er mag zijn, dat hij gewenst is. De belangeloze aandacht in een een-op-een situatie was daarbij erg helpend. Het einde van de sessie was voor Paul het begin van zijn weekend. Meestal nam hij een nieuwe ervaring mee naar huis en liet hij wat spanning achter. Paul vertelde dan vaak aan de begeleiding op de woonlocatie wat voor plannen er ontstaan waren. Het gaf hem materiaal om met anderen in gesprek te gaan. Het project had een doel dat haast tastbaar aanwezig was in de periodes tussen de sessies in.

Paul heeft ondanks zijn aarzeling in het begin, vanaf de eerste minuut de knop omgezet. Hij had veel last van heftige beelden in zijn hoofd. Ondanks dat hij hier weinig aandacht voor vroeg en het moeilijk was om met deze beelden om te gaan, heeft hij een manier gevonden om zijn verhaal te vertellen. Een unieke manier die bij hem past. Tijdens de sessies wisselden spanning en humor elkaar af. Na een uitdaging reguleerde Paul de spanning met een lach. Steeds zorgde de werkrelatie, betekenisvol contact, ervoor dat Paul uitgedaagd werd om nieuw gedrag te laten zien, te voelen en te ervaren wat er in hem omging. We hebben veel aandacht besteed aan de transfer naar de relatie met de ander. In moeilijke periodes blijft dit een aandachtspunt. Door het doorwerken van het levensverhaal van Paul, is hij nu zelf in staat te vertellen wat hij nodig heeft. In de communicatie met Paul valt er nog veel te leren. Als therapeut vind ik het mooi dat dit kan. We hebben Paul zijn trauma's bewerkt middels dramatherapie, door een ander kanaal te zoeken voor de pijnlijke beelden als een soort van bypass.

Ik heb ingestemd met het beschrijven van dit proces, omdat ik het een meer-

waarde binnen de vaktherapie vind een proces te beschrijven waarin duidelijk wordt hoe vaktherapie drama ingezet kan worden bij cliënten belast met trauma en een verstandelijke beperking. In het werken met deze doelgroep zie ik dat er te weinig aandacht is voor het belaste verleden van de client. Hierdoor is het voor de cliënt met een verstandelijke beperking lastig zich staande te houden en de hulp te krijgen die hij nodig heeft. Ik hoop dat dit artikel bijdraagt aan een effectieve behandeling voor de cliënt, om de levensvreugde voor de cliënt te vergroten en de beeldvorming in de maatschappij te vernieuwen over mensen met een verstandelijke beperking.

Omwille van de privacy is de cliëntnaam veranderd.

Over de auteur

Lisanne Pronk is vaktherapeut drama. Zij studeerde af in 2005 en heeft zich daarna bijgeschoold als systeemtherapeutisch werker. Zij werkte onder andere op een PAAZ van het Maxima medisch centrum Veldhoven, GGZ Westelijk Noord-Brabant, en SDW. Tijdens het ter perse gaan van dit Tijdschrift voor vaktherapie heeft Lisanne een andere baan geaccepteerd. Met ingang van 1 maart werkt zij als dramatherapeut bij de Viersprong, specialist in persoonlijkheid, gedrag en gezin.
E: lpronkas@gmail.com

advertentie

RINO • amsterdam
opleiding en inspiratie voor professionals in de GGZ

→ Een greep uit ons aanbod vaktherapie

Interpersoonlijke psychotherapie (IPT) en vaktherapie
www.rino.nl/829 | 20 en 29 mei

Weerstand en het dilemma van verandering
www.rino.nl/033 | 23 mei

Schematherapie bij mensen met een laag IQ
www.rino.nl/092 | 4 juli

Transdiagnostische factoren en vaktherapie
www.rino.nl/1009 | 8 juli

Stress en ademhaling op het werk
www.rino.nl/1006 | 9 juli

Pesso-therapie
www.rino.nl/473 | start 13 september

Leergang eetstoornissen
www.rino.nl/193 | start 9 oktober

Try to ACT!
www.rino.nl/831 | start 29 oktober

Meer informatie www.rino.nl/srvb